

Critical Discourse Analysis of the Last Will and Testaments of Martyrs from Kerman Province Based on van Dijk's Approach

Marjan Borhani¹

1. Assistant Professor, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran, Email: marjan.borhani@uk.ac.ir

---

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 26 July 2025

Received in revised form 22

September 2025

Accepted 27 September 2025

Published online 27 September

2025

Keywords:

Resistance Literature,

Kerman Province,

Critical Discourse Analysis,

Martyrs' Wills,

Van Dijk.

ABSTRACT

This study aimed to conduct critical discourse analysis (CDA) of the last will and testaments of martyrs from Kerman Province. As concise yet highly meaningful texts, these wills reflect the religious beliefs, ideological orientations, and social perspectives of combatants during the Holy Defense (Iran-Iraq war). Drawing on critical linguistics, particularly van Dijk's theoretical framework, this study investigated how language interacts with power, mental representations, and the reproduction of dominant discourse within these texts. The study employed a qualitative method grounded in van Dijk's CDA. The dataset consisted of a collection of wills belonging to the martyrs of the 41st Tharallah Division of Kerman Province. The texts were first categorized thematically, after which key concepts were examined with regard to their cognitive, social, and discursive dimensions. The findings indicated that the wills predominantly follow a religious–revolutionary discourse in which concepts such as jihad, martyrdom, obedience to religious authority (Guardianship of the Islamic Jurist), and opposition to global arrogance are foregrounded. The linguistic structure of these texts demonstrated the systematic reproduction of values and norms endorsed by the official discourse of the Islamic Republic of Iran. On the cognitive level, the wills reflect the martyrs' particular understanding of notions such as the enemy, homeland, and religious duty. Beyond their spiritual significance, these documents also offer substantial analytical capacity for understanding the political and cultural discourses of the 1980s. They may therefore be viewed as mirrors of the collective mindset of the war era and as instruments contributing to the reproduction of the official discourse of the Islamic Republic of Iran.

Cite this article: Borhani, Marjan. (2025). Critical Discourse Analysis of the Last Will and Testaments of Martyrs from Kerman Province Based on van Dijk's Approach. *Journal of Resistance Literature*, 17(33), 87-107. <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25629.3063>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25629.3063>

1- Introduction

The martyrs' wills represent some of the most significant yet understudied sources across multiple fields such as resistance literature, the sociology of war, and the discourse analysis of the Islamic Revolution. Although typically brief and written in emotional and urgent circumstances, these texts contain a wealth of information regarding religious beliefs, political orientations, individual and collective mentalities, as well as the social and ideological structures of their time. The wills stand at the intersection of various dimensions of language, power, and identity, and can serve as a mirror reflecting the dominant discourse during the Holy Defense (Iran–Iraq War).

The significance of these texts is further amplified when they are examined not merely as personal documents or emotional writings but as instruments for the reproduction and consolidation of the prevailing political and cultural values. In this regard, critical discourse analysis (CDA), particularly within the theoretical framework of Teun Adrianus van Dijk, provides a means to rigorously investigate the linguistic structures, representational strategies, and power relations embedded in these texts. Van Dijk posits that language is not a neutral tool but a medium for representing cognition and reproducing dominance; therefore, analyzing the language of wills, especially at the discourse level, can reveal the hidden dimensions of the cultural and ideological mechanisms operative during the imposed war.

The present study aimed to conduct a discourse analysis of the wills of martyrs from Kerman Province. This region was selected due to its rich historical role in Iran-Iraq war, as well as its distinct cultural, religious, and social characteristics that are frequently reflected in many martyr texts. Utilizing van Dijk's theoretical framework, this study examined multiple layers of these texts from the perspectives of language, ideology, and social representation, and endeavored to elucidate the relationship between the individual discourse of the martyr and the broader discourse of the revolution and war.

2- Method

The present study was conducted using a qualitative approach with critical content analysis. The corpus consisted of 117 wills of martyrs from Kerman Province, purposefully selected to ensure diversity in terms of temporal range (from 1980 to 1988), geographic distribution (across various regions within the province), and social backgrounds (students, clerics, volunteer fighters, IRGC members, and commanders).

Data were analyzed on three levels:

- **Linguistic level** (textual features and vocabulary)
- **Cognitive level** (attitudes and mental models of the authors)
- **Social level** (reflection of discourse and power relations)

This analysis was conducted based on van Dijk's theoretical framework to examine the multifaceted dimensions of discourse present in the wills during the Iran–Iraq war period.

3- Discussion

At the first level, namely textual and linguistic analysis, the linguistic structures of the wills were examined in detail. Recurrent vocabulary such as “martyrdom,” “jihad,” “guardianship (velayat),” “Islam,” “enemy,” and “Imam” stood out, indicating the presence of a distinct and robust semantic system within these texts. This semantic system venerates core values such as sacrifice, obedience, altruism, and resistance, highlighting their central role in the discourse of the wills. Moreover, the extensive use of imperative sentences, prayer-like expressions, and direct address to the audience reflects the performative dimension of these texts, which not only express personal emotions but also serve as calls to action and commitment. The syntactic structure of the wills is generally simple and comprehensible, yet sufficiently cohesive; the frequent use of collective pronouns such as “we” and “you” clearly constructs a “we-versus-they” dichotomy, fostering social and ideological solidarity while demarcating boundaries between distinct groups.

At the second level, pertaining to cognitive analysis, the wills represent the psychological and mental worlds of their authors. The martyrs perceive themselves as soldiers of the guardianship of the Islamic Jurist, devotees of Islam, and continuers of the path of the Ahl al-Bayt. This identity construction provides a solid foundation for understanding their motivations and beliefs. The enemy is not merely portrayed as a physical threat but rather as an “ideological other” that defines and shapes the identity of “us” through opposition and contrast. This ideological enemy is viewed as a pervasive threat to faith, values, and revolutionary ideals. Furthermore, an idealistic vision of the future is depicted in the wills, including promises of the ultimate victory of truth, the emergence of the Mahdi (may Allah hasten his reappearance), and the establishment of a global just government. This positive and hopeful imagery plays a crucial role in fostering motivation and consolidating the martyrs' convictions.

The third level, social analysis, focuses on the reproduction of the values and official discourse of the Islamic Republic within these texts. The wills play a significant role in reinforcing and reproducing values such as loyalty to the religious authority, self-sacrifice, and resistance against the enemy, and can function as media and ideological tools for consolidating the discourse of resistance in society. These texts emerged within a social context where various institutions, such

as the national broadcasting organization, actively and purposefully contributed to shaping the discourse of resistance.

4- Conclusion

The critical discourse analysis of the wills of Kerman martyrs, employing van Dijk's theoretical framework, elucidated the complex and multilayered dimensions of language, cognition, and ideological discourse within these texts. Van Dijk's theory, with its emphasis on the role of language in the production, reproduction, and stabilization of ideologies and power relations, provided a theoretical foundation to view the wills beyond mere personal documents and analyze them as influential discourses shaping cognition, social identities, and group boundaries. The findings demonstrated that lexical choices and syntactic structures in the wills, such as the use of collective pronouns "we" and "they," and the emphasis on concepts like "martyrdom," "jihad," "loyalty to guardianship (velayat)," and "demonization of the enemy", play a significant role in the cognitive and social representation of the martyrs and their communities. These representations not only convey individual and collective identities of the martyrs but also reinforce and consolidate the official ideological frameworks of the regime. From a social perspective, the wills function as discursive tools serving the reproduction of political and religious values of the ruling system. The "we-versus-they" dichotomies created in the texts facilitate group cohesion and legitimize resistance and sacrifice by establishing binary oppositions. These findings underscored that language and discourse in the wills are not merely vehicles for conveying individual messages but active agents in structuring and reproducing social and ideological order. Overall, applying van Dijk's theory in analyzing the wills not only precisely delineated the textual and cognitive layers of these documents but also revealed their position as key elements within the official discourse of the Islamic Republic of Iran. This study showed that critical discourse analysis can significantly deepen the understanding of socio-historical texts and clarify the role of language in shaping power relations and political ideologies.

تحلیل انتقادی گفتمان وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان بر پایه رویکرد ون‌دایک

مرجان برهانی^۱ ID

۱. استادیار تاریخ، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، رایانامه: Marjan.borhani@uk.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	این پژوهش با هدف تحلیل گفتمان انتقادی وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان انجام شده است. وصیت‌نامه‌ها به عنوان متونی کوتاه اما پرمعنا، بازتاب‌دهنده باورهای دینی، گرایش‌های ایدئولوژیک و نگرش‌های اجتماعی رزمندگان دوران دفاع مقدس هستند. این پژوهش درصدد است تا از منظر زبان‌شناسی انتقادی، به‌ویژه با تکیه بر چارچوب نظری ون‌دایک، به بررسی پیوند زبان با قدرت، بازنمایی‌های ذهنی و بازتولید گفتمان مسلط در این متون بپردازد. روش پژوهش کیفی و مبتنی بر تحلیل گفتمان انتقادی ون‌دایک است. داده‌های تحقیق، شامل مجموعه‌ای از وصیت‌نامه‌های شهدای لشکر ۴۱ ثارالله استان کرمان است. ابتدا متن‌ها از نظر محتوایی دسته‌بندی شدند، سپس مفاهیم کلیدی با توجه به ابعاد شناختی، اجتماعی و گفتمانی مورد تحلیل قرار گرفتند. نتایج نشان می‌دهد که وصیت‌نامه‌ها عمدتاً از گفتمان دینی - انقلابی تبعیت می‌کنند که در آن مفاهیمی چون جهاد، شهادت، اطاعت از ولایت فقیه و مبارزه با استکبار جهانی برجسته شده‌اند. همچنین ساختار زبانی این متون، نشان‌دهنده بازتولید نظام‌مند ارزش‌ها و هنجارهای مورد تأیید گفتمان رسمی نظام مقدس جمهوری اسلامی است. ابعاد شناختی نیز به درک خاص شهدا از مفاهیم مانند دشمن، وطن و تکلیف شرعی اشاره دارد. وصیت‌نامه‌های شهدا، علاوه بر ارزش‌های معنوی، دارای ظرفیت تحلیلی بالایی در شناخت گفتمان‌های سیاسی و فرهنگی دهه شصت هستند. این متون می‌توانند به عنوان آینه‌ای از ذهنیت جمعی دوران جنگ و ابزار بازتولید گفتمان رسمی نظام مقدس جمهوری اسلامی در نظر گرفته شوند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۵/۴	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۶/۳۱	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۷/۵	
کلیدواژه‌ها: ادبیات پایداری، استان کرمان، تحلیل گفتمان انتقادی، وصیت‌نامه شهدا، ون‌دایک.	

استناد: برهانی، مرجان. (۱۴۰۴). تحلیل انتقادی گفتمان وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان بر پایه رویکرد ون‌دایک. *ادبیات پایداری*. ۱۷ (۳۳)، ۸۷-۱۰۷.

<http://doi.org/10.22103/JRL.2025.25629.3063>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱- مقدمه

وصیت‌نامه‌های شهدا، متونی است که در لحظاتی حساس و بحرانی، در فضایی ویژه از احساسات شخصی و عاطفی، و در بستر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مشخص نگاشته شده است. این متون، نه تنها بازتاب‌دهنده تجربه‌های فردی و روانی نویسندگان است، بلکه به عنوان اسنادی ارزشمند، تصویری از نگرش‌ها، باورها و گفتمان مسلط زمان خود ارائه می‌کند. در این متون، مفاهیمی بنیادین مانند شهادت، ایثار، دشمن، ارزش‌های دینی، هویت ملی و ولایت، به شیوه‌ای نمادین و عاطفی بازنمایی شده و نشان‌دهنده تعامل میان تجربه فردی و ارزش‌های جمعی جامعه است. با این حال، تحلیل‌های پیشین غالباً به تفسیرهای توصیفی و احساسی محدود شده و کمتر با رویکردهای نظام‌مند و علمی به‌ویژه تحلیل گفتمان انتقادی مطالعه شده است. وصیت‌نامه‌های شهدای کرمان، با توجه به جایگاه استراتژیک، تاریخی و مذهبی این استان، نمونه‌ای ممتاز برای بررسی گفتمان مقاومت، پایداری و معنابخشی به ایثار محسوب می‌شود. استان کرمان به دلیل نقش محوری در بسیج نیروها و تقدیم تعداد قابل توجهی از شهدای شاخص، بستری ویژه برای مطالعه گفتمان دفاع مقدس فراهم آورده است. این متون، علاوه بر بیان فردی تجربه شهادت و ایثار، حامل ارزش‌ها و باورهای اجتماعی و دینی مسلط بوده و می‌تواند به عنوان منبعی مهم برای تحلیل بازنمایی هویت دینی-انقلابی، مرزبندی‌های اجتماعی و نحوه مشروعیت‌بخشی گفتمان رسمی نظام، استفاده شود. از این رو، واکاوی علمی و انتقادی وصیت‌نامه‌های شهدای کرمان، نه تنها در فهم بهتر ادبیات مقاومت و فرهنگ ایثار اهمیت دارد؛ بلکه می‌تواند به روشن شدن نسبت میان زبان، ایدئولوژی و قدرت در متون دفاع مقدس نیز یاری‌رساند و شکافی را که در پژوهش‌های پیشین وجود دارد، پر کند.

۱-۱. بیان مسئله

وصیت‌نامه‌ها به دلیل شرایط خاص نگارش، جایگاه ویژه‌ای در مطالعات فرهنگی و تاریخی دارد. این متون، صرفاً نوشتارهایی شخصی و عاطفی نیست بلکه بازتاب‌دهنده گفتمان مسلط اجتماعی، سیاسی و دینی زمانه خود است. با وجود اهمیت این اسناد، بررسی‌ها درباره آن‌ها اغلب در سطحی احساسی یا توصیفی باقی مانده و برای تحلیل نظام‌مند و علمی این متون، تلاش کمتری شده است. بیشتر پژوهش‌ها، یا وصیت‌نامه‌ها را گردآوری کرده‌اند یا به تبیین کلی مضامین دینی و اخلاقی بسنده کرده‌اند؛ در حالی که این اسناد، ظرفیت بالایی برای مطالعه از منظر گفتمان‌شناسی انتقادی دارند. از سوی دیگر، استان کرمان به دلیل ویژگی‌های تاریخی، مذهبی و استراتژیک خود، نقشی برجسته در دفاع مقدس ایفا کرده است. شمار بالای شهدا و برجستگی شخصیت‌های ملی و محلی در این منطقه، وصیت‌نامه‌های شهیدان کرمان را به مجموعه‌ای غنی و متمایز تبدیل کرده که می‌تواند تصویری روشن از نوع خاصی از گفتمان مقاومت و ایثار ارائه دهد. با این حال، تاکنون کمتر پژوهشی به‌طور ویژه به تحلیل انتقادی این متون در بافت کرمان پرداخته است. بر همین اساس، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که: وصیت‌نامه‌های شهدای کرمان چگونه گفتمان‌های مسلط دوران دفاع مقدس - شامل مفاهیمی چون شهادت، دشمن، هویت دینی-ملی، و ولایت - را بازنمایی می‌کنند و چه سازوکارهای زبانی و معنایی در شکل‌گیری این گفتمان‌ها نقش دارند؟ در پاسخ به این مسئله، هدف پژوهش، واکاوی علمی و انتقادی این متون با استفاده از رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی است تا روشن شود که زبان و ادبیات وصیت‌نامه‌ها چگونه به ابزاری برای تولید، بازتولید و مشروعیت‌بخشی به ارزش‌های دفاع مقدس و فرهنگ ایثار تبدیل شده است.

۱-۲. ضرورت انجام پژوهش

ضرورت این پژوهش در چند سطح، قابل توجیه است: نخست آنکه وصیت‌نامه‌ها نوعی از «ادبیات پایداری» به‌شمار می‌روند که فهم دقیق آن‌ها، شناخت عمیق‌تری از تاریخ مقاومت معاصر فراهم می‌آورد؛ دوم، استان کرمان با داشتن نقش محوری در بسیج نیروها و تقدیم شهدای شاخص، بستری ممتاز برای مطالعه این گفتمان فراهم کرده‌است؛ سوم، استفاده از چارچوب تحلیلی ون‌دایک، پژوهشگر را قادر می‌سازد تا در سه سطح زبانی، شناختی و اجتماعی، بازنمایی قدرت و ایدئولوژی در این متون را تحلیل کرده و فهمی ژرف‌تر از نسبت زبان و ایدئولوژی به‌دست‌آورد.

۱-۳. روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، با رویکرد کیفی و تحلیل محتوای انتقادی انجام شده‌است. پیکره پژوهش شامل ۱۱۷ وصیت‌نامه از شهدای استان کرمان است که به صورت هدفمند با توجه به تنوع زمانی (۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷)، جغرافیایی (مناطق مختلف استان) و زمینه‌های اجتماعی (دانش‌آموز، روحانی، بسیجی، پاسدار و فرمانده) از میان وصیت‌نامه‌های موجود در مؤسسه حماسه‌نارالله کرمان و نیز کتب منتشر شده در این زمینه، انتخاب شده‌اند؛ سپس، با استفاده از سه‌لایه تحلیلی نظریه ون‌دایک (ساختار متن، ساختار شناختی و ساختار اجتماعی)، تحلیل دقیق محتوای متون انجام‌گرفت. تلاش شده‌است تا از طریق تحلیل این سه سطح، به بازنمایی مفاهیم کلیدی و روابط قدرت و ایدئولوژی در وصیت‌نامه‌ها پرداخته شود.

۱-۴. پیشینه پژوهش

۱. پیشینه نظری

چارچوب نظری این پژوهش مبتنی بر رویکرد «تحلیل گفتمان انتقادی»^۱ است، با تأکید بر نظریه گفتمان کاوی تئون آدریانوس ون‌دایک،^۲ که یکی از چهره‌های برجسته در این حوزه به‌شمار می‌آید. تحلیل گفتمان انتقادی، در تلاش است تا نقش زبان را در بازتولید قدرت، ایدئولوژی و نابرابری اجتماعی آشکار سازد و از این منظر، زبان را نه صرفاً ابزار انتقال اطلاعات، بلکه عنصری فعال در شکل‌دهی به ساختارهای اجتماعی تلقی می‌کند (van Dijk, 1993:249-283). ون‌دایک رویکردی سه‌لایه به تحلیل گفتمان دارد: لایه متنی،^۳ لایه شناختی^۴ و لایه اجتماعی.^۵ این سه لایه در تعامل با یکدیگر، سازوکار تولید معنا را در متون ایدئولوژیک توضیح می‌دهند. وی به‌ویژه بر پیوند میان ساختارهای زبانی و بازنمایی شناختی گروه‌های اجتماعی تأکید دارد؛ بدین معنا که ساختارهای

1 . Critical Discourse Analysis

2 . Theon Adrianus van Dyck

3 . textual

4 . cognitive

5 . social

نحوی، واژگان و شیوه‌های انسجام متنی، بازتاب باورها و ارزش‌هایی هستند که در ذهن گوینده و جامعه او نهادینه شده‌اند. (van Dijk, 2008).

بر اساس مدل ون دایک، تحلیل گفتمان وصیت‌نامه‌های شهدا را می‌توان در سه سطح انجام داد:

- سطح متنی

در این سطح، ساختارهای زبانی از قبیل نوع افعال، ضمائر، واژگان کلیدی، ساخت‌های نحوی و شیوه‌های انسجام بررسی می‌شود (Fairclough, 1995: 161-183). در وصیت‌نامه‌های شهدا، واژگانی مانند «جهاد»، «دشمن»، «اسلام»، «ولایت»، «کفر» و «شهادت» نقش محوری در انتقال گفتمان مقاومت ایفای می‌کنند که این واژگان، همگی حامل بار ایدئولوژیک هستند.

- سطح شناختی

در این سطح، تمرکز بر بازنمایی‌های ذهنی نویسندگان وصیت‌نامه‌هاست. ون دایک بر این باور است که مدل‌های ذهنی یا همان تجربه‌های شناختی فردی و جمعی، چارچوب اصلی تولید معنا را تشکیل می‌دهند. در وصیت‌نامه‌ها، بازنمایی‌هایی مانند هویت مؤمن، دشمن ستیزه‌گر، فداکاری برای امت اسلامی، پیروی از ولایت و انتظار شهادت، همگی بازتاب یک نظام شناختی مشترک هستند که در بستر انقلاب اسلامی و جنگ شکل گرفته‌اند (van Dijk, 2006: 359-383).

- سطح اجتماعی

این سطح به بررسی نقش گفتمان در بازتولید یا مقاومت در برابر ساختارهای قدرت می‌پردازد. وصیت‌نامه‌های شهدا به عنوان متون گفتمانی، نه تنها منعکس‌کننده گفتمان رسمی نظام مقدس جمهوری اسلامی است بلکه در بازتولید ارزش‌های فرهنگی، دینی و سیاسی آن نیز نقش دارد. از منظر ون دایک، گفتمان‌های مسلط تلاش می‌کنند ایدئولوژی‌های خود را «طبیعی» و «بدیهی» جلوه‌دهند و وصیت‌نامه‌ها نیز به عنوان بخشی از ادبیات پایداری، در این فرآیند ایدئولوژیک سهیم‌اند. در نظریه ون دایک، زبان همواره در پیوند با ایدئولوژی‌های گروهی معنایی‌یابد. ایدئولوژی در نگاه او، نظامی از باورهاست که عملکردی هویتی و انسجام‌بخش برای گروه‌های اجتماعی دارد و در قالب گفتمان بازتولیدی‌شود. زبان، ابزاری برای سازمان‌دهی این باورها، مشروع‌سازی هنجارها و مرزبندی میان «ما» و «دیگران» است. بنابراین، تحلیل گفتمان وصیت‌نامه‌های شهدا می‌تواند نشان دهد که چگونه گویندگان با استفاده از زبان، هویت انقلابی-دینی خود را تثبیت کرده و با دشمنان گفتمانی مرزبندی می‌کنند (van Dijk, 1998: 8-9).

۲. پیشینه تجربی

مطالعات متعددی در حوزه ادبیات پایداری، گفتمان انقلاب اسلامی و وصیت‌نامه شهدا صورت گرفته‌است. برای مثال، رشیدی آل هاشم و صبوری کزج (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیل پدیدارشناسی فرهنگ ایثار و شهادت در وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس» در راستای فرهنگ ایثار و شهادت، مفاهیم ایثار و جهاد را بررسی کرده‌اند اما از روش تحلیل گفتمان بهره نبرده‌اند. همچنین، نظری مقدم (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس» تلاش کرده از نظریه ون دایک بهره‌برداری کند، اما دامنه تحلیل آن محدود، و به جنبه‌های زبانی بسنده شده بود. بنابراین، پژوهش حاضر با تمرکز بر شهدای استان کرمان و تحلیل سه‌لایه‌ای نظریه ون دایک، گامی نو در این زمینه تلقی می‌شود. اما یکی از مطالعات متمایز در این حوزه، مقاله‌ای است با عنوان «بررسی مؤلفه‌های گفتمان مقاومت در کتاب «دا» براساس نظریه تحلیل گفتمان ون دایک» (زارع‌زاده، جابری‌نسب و منگلی، ۱۴۰۲): این پژوهش با تکیه بر تحلیل گفتمان انتقادی ون دایک، اثر خاطره‌نگاری دفاع مقدس «دا» را از دو

منظر زبان‌شناختی و اجتماعی بررسی کرده‌است. نویسندگان دریافته‌اند که در این اثر از استراتژی‌های متنوع گفتمانی استفاده شده‌است. همچنین این پژوهش نشان داده‌است که ساختارهای گفتمانی «دا» عمدتاً در راستای فراخوانی به پاسداشت ارزش‌های اسلامی و تثبیت ایدئولوژی نویسنده هستند که نشانه‌ای از پابندی او به گفتمان رسمی مقاومت است. مقایسه این مقاله با تحلیل پژوهش حاضر، نشان از هم‌افزایی روش‌شناختی دارد: هر دو مطالعه از چارچوب تحلیلی آگاهانه ون‌دایک بهره‌برده‌اند و از متون دفاع مقدس به عنوان نمونه‌هایی که گفتمان مقاومت را تقویت می‌کنند، استفاده کرده‌اند. این تأکید مشترک بر مقوله‌هایی مانند شهادت، ایثار و دشمن‌سازی، نشان می‌دهد که گفتمان مقاومت چگونه با بازنمایی‌هایی زبانی و شناختی ساختار می‌یابد. بر همین اساس، مطالعه ما نیز با تکیه بر گفتمان‌شناسی انتقادی ون‌دایک، در حوزه وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان گفتمانی مشابه را با دقت بیشتر در متون فردی (وصیت‌نامه‌ها) بررسی خواهد کرد تا نشان دهد چگونه زبان شخصی در عملکردی گفتمانی - سیاسی عمل می‌کند و مقاومت را به مثابه هویت جمعی و مشروعیت‌بخش رسمی پدید می‌آورد.

۲- بحث

بررسی وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان، بر مبنای نظریه گفتمان انتقادی ون‌دایک نشان می‌دهد که این متون، حامل گفتمان مسلط دوره دفاع مقدس بوده و عناصر زبانی آن‌ها به شیوه‌ای هدفمند در خدمت بازتولید ایدئولوژی رسمی نظام مقدس جمهوری اسلامی قرار گرفته‌اند. در این وصیت‌نامه‌ها، مفاهیمی چون جهاد، شهادت، ولایت‌پذیری، دشمن‌ستیزی و تکلیف‌گرایی، با بیانی عاطفی و مذهبی برجسته شده‌اند. همچنین، ساختار ذهنی شهدا بر محور دوگانه «ما»ی مؤمن و انقلابی در برابر «آن‌ها»ی دشمن و منحرف شکل گرفته‌است که این امر، نه تنها شاکله زبانی وصیت‌نامه‌ها را تعیین می‌کند بلکه بازتابی از فرآیند نهادینه‌سازی ارزش‌های انقلابی در سطح جامعه نیز به‌شمار می‌آید.

۲-۱. توصیف پیکره وصیت‌نامه‌ها: زمینه‌ها و ویژگی‌ها

پیکره زبانی این پژوهش مشتمل بر ۱۱۷ وصیت‌نامه شهدای استان کرمان است که غالب این شهدا ذیل لشکر ۴۱ ثارالله در دوران جنگ هشت‌ساله، نقش آفرینی کرده‌اند. این لشکر به عنوان یگان رزمی این استان، یکی از نیروهای پیاده‌نظام سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بود که از سال ۱۳۵۹ تا پایان جنگ، در عملیات متعددی حضور فعال داشت. به‌طور خاص، این لشکر از جمله نیروهایی بود که در نبردهای حساس جبهه جنوب، از جمله در عملیات والفجر ۸ نقش برجسته‌ای ایفا کرد و بخش قابل‌توجهی از شهدای آن، از جوانان استان کرمان بودند (ن.ک: میرزایی، ۱۳۹۵).

بررسی پیکره نشان می‌دهد که دو نفر از شهدای این بررسی، فاقد سواد بوده‌اند؛ با این حال وصیت‌نامه‌ای به نام آنان موجود است. در یکی از این وصایا در پایان، قید شده: «وصیت‌نامه برادر شهید محمد ایرانمنش» که این موضوع، فرضیه نگارش وصیت‌نامه توسط اشخاص دیگر را تقویت می‌کند (کیانی هفت لنگ، ۱۳۹۸: ۸۱۵). از منظر روش تحلیل گفتمان انتقادی، این موضوع اهمیت دارد؛ چراکه نشان می‌دهد حتی در غیاب امکان نگارش فردی، گفتمان وصیت‌نامه‌ای با واسطه تولید شده و توسط نهادها یا افراد مرتبط (مانند خبرنگاران، نیروهای فرهنگی یا سیاسی) بازسازی شده‌است. در برخی موارد نیز احتمال می‌رود از ضبط صوت برای انتقال وصیت استفاده شده‌باشد، و نسخه نهایی پس از بازنویسی به شکل نوشتاری درآمده باشد.

از نظر زمان و مکان نگارش، وصیت‌نامه‌ها یکدست نبوده‌اند. برخلاف تصور رایج که تمام وصایا را مربوط به لحظات پیش از عملیات می‌داند، بررسی‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از این وصیت‌نامه‌ها در زمان‌های پیش از عملیات رزمی نوشته شده‌اند. حتی برخی شهدا چندین بار وصیت‌نامه نگاشته‌اند. برای نمونه، شهید حسن اعتمادی می‌نویسد: «می‌خواهم برای سومین بار وصیت‌نامه خود را بنویسم...» (همان: ۲۰۸). این تکرار و بازنگری، نشانه‌ای از اهمیت موضوع برای نویسندگان آن و از سوی دیگر، نشانه‌ای از نوعی هویت‌سازی تدریجی در چارچوب گفتمان دفاع مقدس است.

در خصوص فرم و ساختار صوری وصایا نیز می‌توان نوعی تحول فرمی و نهادی را مشاهده کرد. وصیت‌نامه‌های سال‌های اولیه (۱۳۵۹-۱۳۶۱) بدون کادربندی و در فرم ساده نگاشته شده‌اند، اما از سال ۱۳۶۲ به بعد، فرم‌های چاپی شامل تصویر امام خمینی^(ه)، کادربندی گرافیکی و حتی پاورقی‌هایی با دستورالعمل تحویل وصیت‌نامه‌ها به واحد تعاون مشاهده می‌شود. این تحول شکلی، بیانگر نهادینه شدن فرآیند نگارش وصیت‌نامه به عنوان یک سنت سازمان‌یافته گفتمانی است؛ سنتی که از سطح فردی، فراتر رفته و به بخشی از نهاد فرهنگی جنگ تبدیل شده است.

از نظر محتوایی نیز، اغلب وصیت‌نامه‌ها از یک ساختار نسبتاً منسجم پیروی می‌کنند که به‌طور میانگین در هفت بخش کلی قابل دسته‌بندی است:

۱. آغاز با «بسم الله» یا «بسم رب الشهداء»؛

۲. استناد به آیات و روایات مربوط به شهادت و جهاد؛

۳. سلام به امام خمینی^(ه) و شهدا؛

۴. تشکر از والدین و طلب حلالیت؛

۵. بیان توصیه‌های اخلاقی و محتوای اصلی وصیت؛

۶. ذکر بدهی‌ها یا بستان کاری‌ها؛

۷. طلب حلالیت از خویشاوندان و دیگر آشنایان.

در برخی وصایا، اشعاری نیز درج شده است که گاه سروده خود نویسنده‌اند و گاه اشعاری تکراری در اکثر وصیت‌نامه‌ها مشاهده می‌شود؛ برای نمونه، عبارت «خدایا خدایا، تا انقلاب مهدی خمینی را نگه دار» (وصیت‌نامه شهید ایازی گوکی، ۷۵۲۴۷۳) در بسیاری از متون دیده می‌شود و نقش مهمی در انسجام ایدئولوژیک این گفتمان ایفا می‌کند.

در مجموع، توصیف پیکره پژوهش نشان می‌دهد که وصیت‌نامه‌ها صرفاً متونی فردی نیستند بلکه متونی اجتماعی، نهادی و ایدئولوژیک‌اند که در بستر مشخصی از باورها، ساختارها، ابزارها و مناسبات سیاسی- فرهنگی تولید شده‌اند. این توصیف، زمینه را برای تحلیل گفتمان انتقادی این متون در سطوح زبانی، شناختی و اجتماعی فراهم می‌سازد.

۲-۲. تحلیل متنی^۱

تحلیل متنی در چارچوب ون دایک، لایه‌های زبانی را بررسی می‌کند؛ یعنی نحوه‌ای که شهدا از زبان برای انتقال پیام‌های ایدئولوژیک، عاطفی و اخلاقی استفاده کرده‌اند. این تحلیل، در وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان نشان می‌دهد که زبان نه فقط ابزار انتقال محتوا بلکه ساختاردهنده گفتمان مقاومت و ایمان بوده‌است.

- واژگان کلیدی

واژگان پرتکرار در این وصیت‌نامه‌ها اغلب، مضمون ایدئولوژیک داشته و به‌وضوح بر فضای جنگ، دینداری و شهادت دلالت دارند. برخی از واژگان پرتکرار عبارتند از:

جدول ۱. واژگان پرتکرار در وصیت‌نامه‌ها

واژه	کاربرد	نمونه
امام	کلید اقتدار دینی و سیاسی	«ای مردم! امام را تنها نگذارید...» ^۲
شهادت	اوج معنویت و هدف نهایی رزمنده	«شهادت افتخار من است...» ^۳
دشمن	اغلب به‌صورت کلی (استکبار، آمریکا) یا جزئی (بعث، منافق)	«دشمن بداند که سنگر اسلام...» ^۴
اسلام	چارچوب معنایی همه توصیه‌ها	«برای سربلندی اسلام...» ^۵
عاشورا/ امام حسین(ع)	ترغیب به پایداری	« فریاد هَلْ مِنْ نَاصِرٍ یَبْصُرُنِیْ امام حسین(ع)...» ^۶
جهاد	کنش مقدس، معادل با تکلیف الهی	«جهاد را ترک نکنید...» ^۷
ولایت	عنصر محوری در نظم سیاسی- اعتقادی	«عاجزانه می‌خواهم پیرو ولایت فقیه باشید...» ^۸

توجه به این نکته، ضروریست که بار معنایی این واژگان، گاهی ترکیبی است: مثلاً واژه «شهادت»، هم مفهومی معنوی دارد (فناء فی‌الله) هم سیاسی (مقابله با دشمن خارجی).

1. Textual Analysis

^۲ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید اردشیر اسماعیل‌زاده آشنینی، ۹۲۶۷۱۴؛ نیز وصیت‌نامه شهید کرم اسماعیل‌پور، ۹۳۵۱۳۶؛ وصیت‌نامه شهید غلامرضا اکبرزاده جنت‌آبادی، ۱۵۰۷۰.

^۳ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید حمدالله اسماعیل‌زاده، ۷۵۳۹۴۳؛ نیز وصیت‌نامه شهید علیرضا اسماعیل‌زاده، ۴۲۰۴۲۳؛ نیز وصیت‌نامه شهید منصور ایرانمنش، ۱۵۰۲۸۱؛ نیز وصیت‌نامه شهید اصغر امام‌بخش، ۴۷۹۳۱۴؛ نیز وصیت‌نامه شهید ولی‌الله امیری، ۴۶۴۲۱۵؛ وصیت‌نامه شهید اصغر اعتمادی، ۵۹۲۱۲۶.

^۴ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید پرویز امیری بیدمشکی، ۵۸۱۲۵۰.

^۵ . برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۲۵ و وصیت‌نامه شهید اسماعیل اسفندیارپور؛ همان ص: ۱۳۰ و وصیت‌نامه شهید نورعلی اسماعیلی؛ وصیت‌نامه شهید احمد اسماعیل‌زاده، ۹۱۱۲۷۸.

^۶ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید علیرضا اسلامی، ۷۵۱۲۷۱؛ نیز وصیت‌نامه شهید صفر اسکندری، ۷۶۳۰۶۹؛ نیز وصیت‌نامه شهید جعفر اسکندری‌نسب، ۶۲۱۱۴۰؛ نیز وصیت‌نامه شهید ناصر اسلامی‌پناه، ۸۳۶۴۷۶.

^۷ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید منصور افشاری، ۷۵۷۵۵؛ وصیت‌نامه شهید علی اسلمی، ۹۳۳۸۷۹.

^۸ . برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۱۵ و وصیت‌نامه شهید حسن اسطوری؛ وصیت‌نامه شهید محمدعلی امیری، ۳۳۸۱۵۱.

- کاربرد ضمائر

تحلیل ضمائر در وصیت‌نامه‌ها بسیار مهم است زیرا نشان‌دهنده ساختار هویتی گوینده است:

جدول ۲. تحلیل ضمائر در وصیت‌نامه‌ها

ضمیر	کارکرد	نمونه
ما	ایجاد جمع مؤمن، جمع شهدا، جمع مجاهدین	«خداوند به ما توفیق دهد...» ^۱
شما	خطاب به ملت، خانواده، جوانان	«بر شما ملت است...» ^۲
آنان / آنها	اشاره به دشمن یا گروه‌های منحرف	«آنها را شناسایی و رسوا کنید...» ^۳
من	نشان‌دهنده مسئولیت شخصی، گاه همراه با تواضع	«من بنده حقیر و ضعیف و مسکین...» ^۴

این ترکیب ضمائر، ساختاری دوگانه از «ما» در برابر «آنها» ایجاد می‌کند که با مفاهیم دینی - سیاسی پشتیبانی می‌شود. این همان چیزی است که ون‌دایک آن را «قطب‌بندی ایدئولوژیک در زبان» می‌نامد (van Dijk, 1998: 8-9).

- ساخت‌های نحوی

نحو (syntax) در این وصیت‌نامه‌ها بیشتر مبتنی بر جملات امری، دعایی و هشداردهنده است؛ جملات امری کارکردشان توصیه، الزام یا هشدار است؛ به عنوان نمونه: «پشتیبان ولایت فقیه باشید»، «راه شهدا را ادامه دهید» یا «در نماز جمعه شرکت کنید». جملات دعایی برای تقویت پیوند عاطفی و اعتقادی به کار می‌روند؛ مثلاً «خدایا شهادت را نصیبم کن» یا «خدایا مرا پاکیزه بپذیر» و جملات تهدیدآمیز/ هشداردهنده که گاه لحن انقلابی را تقویت می‌کنند؛ مثلاً «دشمن بداند ملت ما اهل سازش نیست» یا «آنان که پشت به امام می‌کنند، نابود خواهند شد...».

- انسجام متن

متن وصیت‌نامه‌ها در عین کوتاهی، انسجام موضوعی و معنایی بالایی دارند. عناصر انسجام شامل موارد زیر است:

جدول ۳. انسجام متن در وصیت‌نامه‌ها

عناصر	کارکرد
ارتباط موضوعی بندها	معمولاً ساختار مشخصی دارند: مقدمه (توبه/دعا) → بدنه (پیام به خانواده/ملت/دشمن) → پایان (وصایای دینی/سیاسی)
ارجاعات داخلی	استفاده از ضمائر و اشاره به مفاهیم قبل

^۱ . برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۲۹ وصیت‌نامه شهید ماشالله اسفندیاری.

^۲ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید غلامرضا اکبرزاده جنت‌آبادی، ۱۵۰۷۰.

^۳ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید داوود اعتمادی، ۴۸۰۷۳۳.

^۴ . برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۱۶۶ وصیت‌نامه شهید حسین اسماعیلی مبارکه.

تکرار واژگان کلیدی	مثل تکرار «شهادت»، «امام»، «دشمن» برای انسجام معنایی
کاربرد آیات و احادیث	استفاده از نقل قول‌های قرآنی یا روایی برای استناددهی و مشروعیت‌بخشی

به طور کلی، تحلیل متنی وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان نشان می‌دهد که زبان مورد استفاده در این متون، زبان ایدئولوژیک - عاطفی است. شهید نه تنها به عنوان نویسنده، بلکه به عنوان فاعل گفتمان ظاهر می‌شود؛ گفتمانی که خود را از طریق واژگان گزیده، ساختار نحوی قدرتمند، قطب‌بندی هویتی و انسجام محتوایی تقویت می‌کند.

۲-۳. تحلیل شناختی^۱

در این مرحله، تمرکز بر مدل‌های ذهنی، بازنمایی‌های ایدئولوژیک و مفاهیم بنیادین است که نویسنده (شهید) از طریق زبان منتقل می‌کند. به بیان ساده‌تر، می‌خواهیم بدانیم شهید «چه تصویری از خود، دشمن، آینده، جامعه و ارزش‌ها» در ذهن دارد و چگونه این تصویر را به مخاطب منتقل می‌کند؟

- بازنمایی از خود^۲

در وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان، بازنمایی از خود اغلب با مفاهیم ایمانی، حماسی و رسالتی همراه است:

جدول ۴. بازنمایی از خود در وصیت‌نامه‌ها

نوع بازنمایی	ویژگی‌ها	نمونه
فدایی اسلام	شهید، خود را جان‌فدای دین می‌بیند	«سرانجام هر انسانی مرگ است؛ چه بهتر این مرگ در راه خدا و اسلام باشد...» ^۳
سرباز ولایت	تبیعت کامل از امام، فقیه و رهبری	«امام را یاری کنید و گوش‌به‌فرمان وی باشید...» ^۴
وارث اهل بیت	تداوم خط امام حسین (ع)، امام علی (ع)، حضرت زهرا (س)	«ای حسین! اگر در آن موقع کسی نبود که به ندای حق گوی تو در صحرای کربلا لبیک گوید، ما اکنون آمده‌ایم که ندای فرزند تو، پیر جماران را لبیک بگوییم...» ^۵
انسان گنهکار ولی بخشیده‌شده	نوعی تواضع عرفانی در آستانه شهادت	«من پر از گناه و لیاقت شهادت را ندارم...» ^۶

بازنمایی‌های گفتمانی در وصیت‌نامه‌های شهدا، تصویری خاص از «خود» خلق می‌کنند؛ تصویری که واجد دو مؤلفه مرکزی است: قدسی بودن و مسئول بودن. در این گفتمان، شهید نه صرفاً انسانی درگیر جنگ یا سربازی جان‌فشان، بلکه شخصیتی است که در مدار الوهیت، معنا یافته و رسالت خود را در برابر امر متعالی تعریف کرده است. «خود» در این متون، وارث تاریخی پیامبران و

^۱ . Cognitive Analysis

^۲ . Self-representation

^۳ . برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۲۵ وصیت‌نامه شهید اسماعیل اسفندیارپور؛ همان: ۶۳۳ وصیت‌نامه شهید هادی انارکی.

^۴ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید ملک‌حسین اسکندرزاده، ۱۳۹۷: ۵۱۹؛ نیز وصیت‌نامه شهید علی انجم‌شعاع، ۱۳۸۰: ۶۸؛ نیز وصیت‌نامه شهید محمدعلی امیری، ۱۳۸۱: ۳۳۸.

^۵ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید علیرضا اسلامی، ۱۳۷۱: ۷۵.

^۶ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید علی اسماعیلی، ۱۳۷۹: ۳۷؛ نیز وصیت‌نامه شهید محمد امام‌بخش، ۱۳۷۰: ۵۹.

امامان، مأمور به دفاع از حقیقت، و مخاطب مستقیم دعوت الهی به جهاد تلقی می‌شود. چنین بازنمایی‌ای، مفهوم شهادت را از سطح یک «پایان زیستی» به سطحی برتر، ارتقا می‌دهد؛ شهادت نه پایان زندگی بلکه نقطه اوج کمال انسانی و حیات معنوی است، جایی که فرد به وصال محبوب (خداوند) می‌رسد و در تاریخ معنوی جامعه به عنوان الگویی ماندگار، جاودان می‌گردد.

بر اساس نظریه ون‌دایک، این شکل از بازنمایی «مدل‌های ذهنی شناختی»^۱ می‌تواند در ذهن مخاطب بازتولید شود، به طوری که کنش شهادت، کنشی آگاهانه، معنادار و مشروع تلقی گردد (van Dijk, 2008: 27-31, 114-116). در این پژوهش، از چارچوب تحلیلی ون‌دایک برای بررسی وصیت‌نامه‌ها استفاده شده تا نشان دهد چگونه مدل‌های ذهنی شهدا با مفاهیم ارزشی چون «قربانی در راه حق»، «رسالت الهی» و «جاودانگی پس از شهادت» پیوند می‌یابند و از طریق زبان دعا، سوگند و آرمان‌گرایی تقویت می‌شوند. در این چارچوب، گفتمان شهادت هم یک گفتمان هویتی و هم یک گفتمان قدرت معنوی است؛ گفتمانی که با بازتولید الگوی «خودِ قدسی - مسؤل»، نه فقط هویت فردی شهید را تبیین می‌کند بلکه الگوی رفتاری مطلوب را برای مخاطبان نیز تثبیت می‌نماید.

- بازنمایی از دشمن^۲

«دشمن» در وصیت‌نامه‌ها چهره‌ای چندلایه دارد:

جدول ۵. بازنمایی از دشمن در وصیت‌نامه‌ها

نوع دشمن	توصیف‌ها	نمونه
استیکبار جهانی (آمریکا)	جنایتکار، استعمارگر، ضداسلام	«امپریالیسم آمریکا و نوکرانش را در جهان رسوا کنیم...» ^۳
بعث عراق	مزدور، کافر، دشمن ملت	«یزیدیانی چون صدام مقابل ما ایستاده‌اند...» ^۴
منافقان داخلی	خائن، نفوذی، ضدانقلاب	«به حرف‌های منافقین و شایعه‌پراکنان گوش ندهید...» ^۵

افزون بر این، در وصیت‌نامه‌ها فرآیندی روشن از «دیگری‌سازی» دیده می‌شود که بر تقابل میان «ما» (خودی) و «آن‌ها» (دیگری/دشمن) استوار است. این تقابل‌ها نه تنها به نفی صفات مثبت از دشمن و تثبیت صفات منفی او می‌انجامد بلکه در مقابل، صفات مثبت برای جبهه خودی برجسته می‌شود. به این ترتیب، گفتمان شهادت همزمان با معرفی دشمن به عنوان «دیگری منفی»، تصویری مثبت، قدسی و یکپارچه از «ما» خلق می‌کند.

جدول ۶. تقابل «ما» و «آن‌ها» در وصیت‌نامه‌های شهدا

«ما» (خودی)	«آن‌ها» (دیگری)	نمونه در متن وصیت‌نامه
عدالت‌خواه، دادگر	ستمگر، ظالم	«مستضعفین را از زیر ظلم و ستم خون‌آشامان نجات دهیم...» ^۶
وفادار به امام و اسلام	خائن، منافق، ضدانقلاب	«منافقین را شناسایی کرده و نگذارید بر ما غلبه کنند...» ^۷

^۱ . mental models

^۲ . Representation of the Other

^۳ . برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۳۹۳ وصیت‌نامه شهید قاسم افضلی گروه؛ نیز همان: ۱۹۳ وصیت‌نامه شهید محمدرضا اطمینان سیرجانی.

^۴ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید غلامعباس امانی، ۱۳۹۲: ۴۹۰.

^۵ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید محمود انجم‌شعاع، ۱۳۳۷: ۸۳۳؛ نیز وصیت‌نامه شهید سید محمدرضا افتخاری گوکی، ۱۳۳۲: ۵۹.

^۶ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید داوود اعتمادی، ۱۳۹۳: ۴۸۰.

^۷ . برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۲۵۶ وصیت‌نامه شهید مرتضی افتاحی خبیبی.

مؤمن، خداجو	کافر، فاسد	«با صدامیان کافر می‌جنگیم...» ^۱
ایثارگر، فدایی اسلام	دنیاطلب، مزدور	«...بتوانیم امپریالیسم آمریکا و نوکرانش را بر مردم جهان...» ^۲

در پرتو این تقابل‌های معنایی، «ما» به‌مثابه جامعه مؤمن، ایثارگر و عدالت‌خواه بازنمایی می‌شود، درحالی‌که «آن‌ها» تجسم ظلم، خیانت و فساد معرفی می‌گردند. چنین ساختاری به انسجام هویتی جبهه خودی، کمک کرده و مشروعیت گفتمان مقاومت و شهادت را تقویت می‌کند.

در وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان، دشمن، تنها به عنوان یک نیروی خارجی یا تهدید امنیتی معرفی نمی‌شود بلکه به مثابه یک سازه گفتمانی عمل می‌کند که کارکرد اصلی آن، تعریف و تثبیت هویت جمعی «ما» در برابر «آن‌ها» است. همان‌گونه که جدول‌های پیشین نشان دادند، این هویت‌سازی از طریق فرآیند «دیگری‌سازی» شکل می‌گیرد؛ فرآیندی که در آن، صفات مثبت و قدسی به «ما» نسبت داده می‌شود و صفات منفی و ضد ارزشی به «دیگری» منتقل می‌گردد. بدین ترتیب، گفتمان مقاومت نه تنها بر دشمن‌ستیزی استوار است بلکه با مرزبندی معنایی و اخلاقی، انسجام درونی جبهه خودی را تقویت کرده و مشروعیت ایدئولوژیک گفتمان شهادت را بازتولیدی می‌کند. (van Dijk, 2006:359-383)

- بازنمایی از آینده^۳

وصیت‌نامه‌ها اغلب نگاهی آرمان‌گرایانه به آینده دارند؛ شهدا آینده را در چارچوب تحقق وعده‌های الهی و پیروزی نهایی حق، ترسیم می‌کنند:

جدول ۶. بازنمایی از آینده در وصیت‌نامه‌ها

عنصر	مضمون	نمونه
پیروزی نهایی اسلام	تحقق وعده الهی، سقوط دشمن	«اسلام نیاز به پاسداری دارد و تا پیروزی نهایی آن باید مبارزه کرد...» ^۴
ادامه راه شهدا	مردم و نسل آینده مأمور ادامه راهند	«راه شهدا را که راه امام حسین (ع) است ادامه دهید...» ^۵
ظهور منجی	ارتباط با مهدویت	«تا ظهور حضرت حجت (عج) این مسیر را ادامه دهید...» ^۶
حکومت جهانی عدالت	تشکیل نظام جهانی مبتنی بر اسلام و ولایت	«فرهنگ غنی و پر بار اسلام را به تمام جهان نرسانید...» ^۷

وصیت‌نامه‌های شهدا صرفاً اسنادی متعلق به گذشته نیستند بلکه حامل تصاویری ذهنی از آینده‌اند؛ آینده‌ای که در قالب پیروزی نهایی، استمرار راه حق، ظهور منجی و تحقق عدالت جهانی ترسیم می‌شود. این آینده‌نگری، بخشی از مدل‌های شناختی شهید است؛ یعنی ساختارهای ذهنی‌ای که او بر اساس باورهای دینی، تربیت ایدئولوژیک و تجربه زیسته خود، از جهان و تحولات آن ترسیم می‌کند. شهید با استفاده از واژگان قرآنی، مفاهیم شیعی و زبان آرمان‌گرایانه، آینده را نه تنها محتمل، بلکه ضروری و اجتناب‌ناپذیر بازنمایی می‌کند. این آینده مطلوب، ابزاری برای معنابخشیدن به فعل اکنون - یعنی جهاد و شهادت - است. شهید از طریق این بازنمایی، کنش خود را در یک روایت کلان تاریخی، قرار می‌دهد و به آن مشروعیت می‌بخشد. در نظریه تحلیل گفتمان ون‌دایک، چنین بازنمایی‌هایی بخشی از فرآیند بازتولید ایدئولوژی محسوب می‌شود. به تعبیر او، افراد از طریق گفتمان نه فقط به

^۱ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید داوود اعتمادی، ۷۳۳-۴۸۰.

^۲ برای نمونه رک: کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۹۸: ۱۹۳. وصیت‌نامه شهید قاسم افضلی گروه.

^۳ . Imagined Future

^۴ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید محمدعلی امیری، ۳۳۸۱۵۱.

^۵ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید محمد امام‌بخش، ۵۹۸۰۳۷.

^۶ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید اصغر اعتمادی، ۵۹۲۱۲۶؛ نیز حسین اکبری‌نژاد، ۱۳۷۴۱۵.

^۷ . برای نمونه رک: وصیت‌نامه شهید اصغر امام‌بخش، ۴۷۹۳۱۴.

بیان وقایع، بلکه آینده‌ای ممکن یا محتمل در ذهن خود و دیگران می‌سازند. در این چارچوب، آینده‌نگری شهید نوعی ابزار شناختی و گفتمانی است که هم امید می‌آفریند و هم مسئولیت می‌آورد: مخاطبان را دعوت می‌کند که این مسیر را ادامه دهند تا با تحقق آن، آینده تضمین شود (van Dijk, 2008:113-116,165).

– مفاهیم بنیادین در نظام شناختی وصیت‌نامه‌ها

برخی مفاهیم درونی شده در ذهن شهدا، به عنوان ستون‌های شناختی عمل می‌کنند؛ این مفاهیم، معمولاً به صورت مکرر و در بافت‌های گوناگون ظاهر می‌شوند:

جدول ۷. مفاهیم بنیادین در وصیت‌نامه‌ها

مفهوم	نقش شناختی
تکلیف	هر کنش (جهاد، شهادت) از منظر وظیفه دینی دیده می‌شود
ولایت	معیار حق و باطل، محور انسجام فکری
ایثار	فضیلت اخلاقی و سیاسی، ابزار پیروزی حق
شهادت	اوج عبودیت و راه نجات فردی و اجتماعی
امتحان الهی	جنگ، مرگ، و حوادث به عنوان آزمایش ایمان

این مفاهیم بنیادین، نه تنها به عنوان مضامین معنایی ظاهر می‌شوند بلکه بخش اصلی «مدل‌های شناختی» را در نظام گفتمانی شهدا شکل می‌دهند؛ یعنی ساختارهایی ذهنی که تجربه زیسته، باورهای دینی و چارچوب‌های معنابخش را در حافظه اجتماعی آنان تثبیت می‌کنند. در تحلیل گفتمان انتقادی، ون‌دایک تأکید می‌کند که این مدل‌های شناختی فردی، در تعامل با ساختارهای کلان گفتمان (نظیر گفتمان رسمی انقلاب یا دفاع مقدس)، به تولید معنا و مشروعیت بخشی به کنش‌ها منجر می‌شود. (van Dijk, 2008:98-100,165-167) بازنمایی مفاهیمی چون «تکلیف» یا «شهادت» در قالب استعاره‌هایی چون «پرواز»، «نور»، «راه»، یا «عروج» نیز نشان می‌دهد که زبان در خدمت تثبیت این نظام معنایی و عاطفی است. این زبان استعاری، نقش مهمی در برانگیختن احساسات، تولید همبستگی و تقویت گفتمان مقاومت دارد و در قالب یک حافظه فرهنگی دینی عمل می‌کند. (Assmann, 2011:126-129; van Dijk, 1998:42)

به طور کلی در سطح شناختی، وصیت‌نامه‌ها را می‌توان بازتابی از مدل ذهنی شهدا درباره خود، دشمن، آینده و جهان دانست. این مدل‌ها بر پایه مفاهیم دینی، انقلابی و عرفانی ساخته شده‌اند. تحلیل شناختی نشان می‌دهد که وصیت‌نامه‌ها فقط متنی برای توصیه نیستند، بلکه روایت‌هایی از درک هستی‌شناختی و ایدئولوژیک شهدا هستند که از طریق زبان به نسل‌های بعدی منتقل شده‌اند.

۲-۴. تحلیل اجتماعی^۱

تحلیل اجتماعی وصیت‌نامه‌ها در این بخش، مبتنی بر رویکرد گفتمانی است که نشان می‌دهد این متون چگونه به بازتولید و تقویت گفتمان رسمی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران می‌پردازند. نظریه‌های مرتبط با گفتمان قدرت (Fairclough, 1995)، نظریهٔ هویت و مرزبندی اجتماعی (Tajfel & Turner, 1986) و جامعه‌شناسی مقاومت (Scott, 1985) در تحلیل حاضر راهنمای مهمی هستند. وصیت‌نامه‌ها تنها متونی شخصی نیستند بلکه متونی اجتماعی-سیاسی‌اند که ارزش‌ها، هنجارها و هویت‌های گروهی را بازتولید می‌کنند و مرزهای «ما» و «آنها» را مشخص می‌سازند.

- بازتولید ارزش‌ها و گفتمان رسمی نظام

وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان، نمونه‌ای بارز از «گفتمان مقاومت» است که در آن ارزش‌هایی چون ولایت‌پذیری، ایثارگری، دشمن‌ستیزی و وحدت ملی-دینی به شدت برجسته می‌شوند.

- ولایت‌پذیری: تکرار و تأکید فراوان بر وفاداری به رهبر معظم انقلاب و ولایت‌فقیه، نشان‌دهندهٔ پذیرش نظام سیاسی مبتنی بر مشروعیت دینی است.^۲ این موضوع در ادبیات انقلاب اسلامی، همواره به عنوان رکن اصلی قدرت و انسجام سیاسی قلمداد شده است (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶-۷).
- دشمن‌ستیزی: دشمنان سیاسی، شامل امپریالیسم، آمریکا و منافقان به صورت نمادین، به عنوان تهدیدهای بیرونی و داخلی معرفی می‌شوند. این گفتمان از دید نورمن فرکلاف (۱۹۹۵) یک راهکار زبان‌شناختی برای مشروعیت‌بخشی به مقاومت و شهادت است زیرا «دشمن» به مثابهٔ تهدید مشترک، اتحاد و ایثار را توجیه می‌کند.
- ایثار و فداکاری: ایثارگری و شهادت به عنوان بالاترین ارزش‌های اخلاقی و دینی مطرح می‌شوند که نه تنها یک انتخاب فردی بلکه یک مسئولیت اجتماعی است. این ارزش‌ها در گفتمان مقاومت به عنوان محور شکل‌دهندهٔ هویت جمعی (Tajfel & Turner, 1986) عمل می‌کند.
- وحدت ملی-دینی: وصیت‌نامه‌ها ضمن تأکید بر هویت دینی، بر وحدت و انسجام ملی تأکید دارند. وحدتی که حول محور دین و انقلاب شکل می‌گیرد و نقطهٔ مقابل تفرقه و نفوذ دشمنان قلمداد می‌شود.^۳

- بازتولید گفتمان مقاومت و پایداری

با اتکا به چارچوب نظری (Scott (1985)، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که وصیت‌نامه‌ها می‌توانند در شکل‌دهی و تثبیت گفتمان مقاومت نقش داشته باشند؛ گفتمانی که بر صبر، ایستادگی و امید به پیروزی نهایی استوار است. مقاومت در برابر دشمنان، امری مقدس و ضروری تلقی می‌شود و شهید با کنش خود، این گفتمان را عملی می‌سازد. در این چارچوب، شهادت نه صرفاً پایان زندگی، بلکه آغاز راهی جدید برای ساخت جامعه‌ای مبتنی بر عدالت و ایمان معرفی می‌شود. تحلیل وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمان نشان می‌دهد که این متون از طریق بازتولید ارزش‌هایی چون ولایت‌پذیری، دشمن‌ستیزی، ایثار و وحدت ملی-دینی، مرزبندی‌های هویتی «ما» و «آنها» را تقویت کرده و به مشروعیت‌بخشی گفتمان مقاومت و فرهنگ شهادت کمک می‌کنند.

^۱ . Social Analysis

^۲ . برای نمونه رک: وصیت‌نامهٔ شهید غلامرضا افشاری پور، ۳۴۸۵۳۸.

^۳ . برای نمونه رک: وصیت‌نامهٔ شهید علی انجم‌شعاع، ۶۸۰۰۰۵.

۳- نتیجه گیری

تحلیل وصیت‌نامه‌های شهدای کرمان با استفاده از چارچوب نظری تحلیل گفتمان انتقادی ون دایک، ابعاد پیچیده و چندلایه‌ای از زبان، شناخت و گفتمان ایدئولوژیک در این متون را روشن ساخت. نظریه ون دایک که بر نقش زبان در تولید، بازتولید و تثبیت ایدئولوژی‌ها و مناسبات قدرت تأکید دارد، بستری نظری فراهم کرد تا وصیت‌نامه‌ها فراتر از متون شخصی دیده‌شوند و به عنوان گفتمان‌هایی مؤثر در شکل‌دهی شناخت‌ها، هویت‌های اجتماعی و مرزبندی‌های گروهی تحلیل گردند. نتایج پژوهش، نشان داد که انتخاب‌های واژگانی و ساختارهای نحوی در وصیت‌نامه‌ها، همچون استفاده از ضمائر جمع «ما» و «آنها»، تأکید بر مفاهیمی چون «شهادت»، «جهاد»، «ولایت‌پذیری» و «دشمن‌ستیزی» نقش مهمی در بازنمایی شناختی و اجتماعی شهدا و جامعه‌شان ایفا می‌کند. این بازنمایی‌ها، نه تنها تصویری از هویت فردی و جمعی شهدا ارائه می‌دهند بلکه چارچوب‌های ایدئولوژیکی رسمی نظام را تقویت و تثبیت می‌کنند. از منظر اجتماعی، وصیت‌نامه‌ها به مثابه ابزار گفتمانی در خدمت بازتولید ارزش‌های نظام سیاسی و دینی قرار گرفته‌اند؛ مرزگذاری‌های «ما» و «آنها» با ایجاد تضادهای دوقطبی، انسجام گروهی و مشروعیت‌بخشی به مقاومت و ایثار را تسهیل کرده‌اند. این یافته‌ها تأکیدی کند که زبان و گفتمان در وصیت‌نامه‌ها، نه صرفاً ابزاری برای انتقال پیام فردی بلکه عاملی فعال در ساختاردهی و بازتولید نظم اجتماعی و ایدئولوژیک است. در مجموع، به کارگیری نظریه ون دایک در تحلیل وصیت‌نامه‌ها، نه تنها ابعاد متنی و شناختی این اسناد را به طور دقیق ترسیم کرد بلکه جایگاه آن‌ها را به عنوان عناصر کلیدی در گفتمان رسمی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران نمایان ساخت. این پژوهش نشان داد که تحلیل انتقادی گفتمان می‌تواند به فهم عمیق‌تر متون تاریخی- اجتماعی کمک کند و نقش زبان را در شکل‌دهی مناسبات قدرت و ایدئولوژی‌های سیاسی روشن سازد.

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. رشیدی آل هاشم، سید محمدرضا؛ صبوری کزج، پرویز؛ و صبوری کزج، جواد. (۱۴۰۱). «تحلیل پدیدارشناسی فرهنگ ایثار و شهادت در وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس». *پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، شماره ۲۶، صص ۳۲۵-۳۴۶.
۲. شفیعی، احمد؛ برزگر، ابراهیم؛ و مرادزاده، علی. (۱۳۹۵). «نقش ولایت و رهبری در ثبات سیاسی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی رهبری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی))». *فصلنامه آفاق امنیت*، دوره ۹، شماره ۳۰، صص ۵-۴۰.
۳. غلامی زارزاده، فهیمه؛ جبری نسب، نرگس؛ و منگلی، ماندانا. (۱۴۰۲). «جایگاه تحلیل گفتمان مبتنی بر مقاومت در کتاب خاطرات «دا» بر اساس نظریه تحلیل گفتمان ون دایک». *ادبیات پایداری*، دوره ۱۵، شماره ۲۸، صص ۲۳۱-۲۷۳.
۴. کیانی هفت‌لنگ، کیانوش. (۱۳۹۸). *وصیت‌نامه کامل شهدای استان کرمان*. تهران: سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران.
۵. میرزایی، عباس. (۱۳۹۵). *اطلس لشکر ۴۱ ثارالله در هشت سال دفاع مقدس*. تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.
۶. نظری‌مقدم، جواد. (۱۴۰۱). «تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس». *ادبیات پایداری*، دوره ۱۴، شماره ۲۶، صص ۲۶۹-۲۹۴.

ب. منابع لاتین

- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. Yale University Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.
- van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. London: Sage.
- van Dijk, T. A. (2006). *Discourse and manipulation*. *Discourse & Society*, 17(3), 359–383. <https://doi.org/10.1177/0957926506060250>
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

اسناد آرشیوی؛ وصیت‌نامه‌های شهدا

اسکندرزاده، ملک‌حسین. شماره بازیابی: ۵۱۹۰۹۷. کرمان: مؤسسه حماسه نارالله.

اسکندری، صفر. شماره بازیابی: ۷۶۳۰۶۹.

اسکندری‌نسب، جعفر. شماره بازیابی: ۶۲۱۱۴۰.

اسلامی، علیرضا. شماره بازیابی: ۷۵۱۲۷۱.

اسلامی‌پناه، ناصر. شماره بازیابی: ۸۳۶۴۷۶.

اسلمی، علی. شماره بازیابی: ۹۳۳۸۷۹.

اسماعیل‌زاده، احمد. شماره بازیابی: ۹۱۱۲۷۸.

اسماعیل‌زاده، علیرضا. شماره بازیابی: ۴۲۰۴۲۳.

اسماعیل‌زاده، حمدالله. شماره بازیابی: ۷۵۳۹۴۳.

اسماعیل‌زاده آشین، اردشیر. شماره بازیابی: ۹۲۶۷۱۴.

اسماعیلی، علی. شماره بازیابی: ۳۷۹۴۵۶.

- اعتمادی، اصغر. شماره بازیابی: ۵۹۲۱۲۶.
- اعتمادی، داوود. شماره بازیابی: ۴۸۰۷۳۳.
- افتخاری گوکی، سید محمدرضا. شماره بازیابی: ۵۹۱۳۳۲.
- افشاری، منصور. شماره بازیابی: ۷۵۷۵۵.
- افشاری پور، غلامرضا. شماره بازیابی: ۳۴۸۵۳۸.
- اکبرزاده جنت آبادی، غلامرضا. شماره بازیابی: ۱۵۰۷۰.
- اکبری نژاد، حسین. شماره بازیابی: ۱۳۷۴۱۵.
- امیری، ولی الله. شماره بازیابی: ۴۶۴۲۱۵.
- امام بخش، اصغر. شماره بازیابی: ۴۷۹۳۱۴.
- امام بخش، محمد. شماره بازیابی: ۵۹۸۰۳۷.
- امانی، غلامعباس. شماره بازیابی: ۴۹۰۸۲۲.
- امیری، محمدعلی. شماره بازیابی: ۳۳۸۱۵۱.
- امیری بیدمشکی، پرویز. شماره بازیابی: ۵۸۱۲۵۰.
- انجم شعاع، علی. شماره بازیابی: ۶۸۰۰۰۵.
- انجم شعاع، محمود. شماره بازیابی: ۸۳۳۷۲۸.
- ایرانمنش، منصور. شماره بازیابی: ۱۵۰۲۸۱.

References [In Persian]:

- Kiani Haft Lang, K. (2019). *Complete Wills of the Martyrs of Kerman Province*. Tehran: Foundation of Martyrs and Veterans Affairs.
- Mirzaei, A. (2016). *Atlas of the 41st Tharallah Division During the Eight Years of Sacred Defense*. Tehran: Center for Sacred Defense Documents and Research.
- Nazari Moghaddam, J. (2022). *Content Analysis of the Wills of Gilan Province Martyrs During the Sacred Defense*. *Resistance Literature*, 14(26), 269–294.

Rashidi Al-Hashem, S. M., Sabouri Kazaj, P., & Sabouri Kazaj, J. (2022). *A Phenomenological Analysis of the Culture of Sacrifice and Martyrdom in the Wills of the Sacred Defense Martyrs*. *Cultural Guardianship of the Islamic Revolution*, (26), 325–346.

Shafiee, A., Barzegar, E., & Moradzadeh, A. (2016). *The Role of Guardianship and Leadership in the Political Stability of the Islamic Republic of Iran (Case Study: The Leadership of Imam Khamenei)*. *Horizon of Security Quarterly*, 9(30), 5–40.

Examples of archival documents include the following martyr wills preserved in the Martyrs' Legacy Foundation of Kerman (Hamase-ye Sarallah Institute):

Will of Martyr Ali Esmaeili, Retrieval Number: 379456. Kerman: Hamase-ye Sarallah Institute

Will of Martyr Asghar Etemadi, Retrieval Number: 592126. -----.

Will of Martyr Davoud Etemadi, Retrieval Number: 480733. -----.

....

References [In English]:

Assmann, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.

Scott, J. C. (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. Yale University Press.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. *Psychology of Intergroup Relations*, Nelson-Hall, Chicago.

van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2).

van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.

van Dijk, T. A. (2006). Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*, 17(3).

van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.